

Wprowadzenie

Pedagogika zainteresowana budowaniem warunków nieskrępowanego rozwoju i twórczości człowieka usytuowana jest na pograniczu wielu dziedzin naukowych. Jako nauka praktyczna wspomagająca ludzi w ich uczeniu się i rozwoju, jest nauką czujną na stale zmieniającą się rzeczywistość. Rozwój naukowo – techniczny i postępujące na tym tle przeobrażenia cywilizacyjne oraz społeczne otwierają przed człowiekiem coraz większe perspektywy i możliwości działania. Niestety są one również źródłem niekorzystnych zjawisk. Problemy współczesnego świata zmuszają do poszukiwania dobrych i skutecznych sposobów ich rozwiązania. W związku z tym wyłaniają się także nowe obszary pedagogicznych badań naukowych, które sytuują się na styku różnych dyscyplin współczesnej humanistyki.

Oddajemy do rąk Czytelnika publikację pt. *Pedagogika i jej pogranicza*. Jest to swego rodzaju forum interdyscyplinarnego i wielotematycznego dyskursu na temat licznych konotacji pedagogiki i pograniczy. Ten ostatni termin oznacza nie tylko obszar badań przekraczający tradycyjnie ustalone granice dyscyplin naukowych, natury i kultury, ale też teren graniczny państw i regionów.

Teksty zostały zamieszczone w czterech częściach książki. W pierwszej z nich, zatytułowanej *Równość szans w zmieniającym się społeczeństwie pogranicza* znalazły się publikacje poświęcone problematyce nierówności społecznych. Niekorzystnym efektem przemian, jakie obecnie zachodzą jest pogłębianie się różnic społecznych. To z kolei prowadzi do marginalizacji oraz wykluczenia jednostek i całych grup. Jednym z najskuteczniejszych sposobów zapobiegania tym zjawiskom jest inwestowanie w edukację, stwarzanie warunków równego dostępu do wykształcenia oraz życia na poziomie standardów nieuwłaczających godności człowieka.

Fenomen wielokulturowości nie jest czymś nowym, ale obecnie jest to zjawisko bardzo dynamiczne, wielczynnikowe i wielozakresowe. Kultura i tożsamość kulturowa kształtują wzorce spójności, ale wywołują także konflikty i dezintegrację w świecie. Rozwijanie się społeczeństw wielokulturowych, w których jednostki i grupy oczekują zauważenia i potwierdzenia wartości własnej kultury, własnej odrębności, z jednoczesnym poznawaniem i doświadczaniem Innych jest jednym z najbardziej istotnych wyzwań i szczególnym zadaniem współczesnej edukacji. Teksty odnoszące się do tego zagadnienia zawarte są w części drugiej zatytułowanej *Edukacja multikulturowa wyzwaniem XXI wieku*

Zmiany trybu życia związane z postępem technicznym i cywilizacyjnym niekorzystnie wpłynęły także na sytuację zdrowotną człowieka. Skuteczne rozwiązywanie współczesnych problemów zdrowotnych nakazuje podejmowanie zintegrowanych, działań na wielu płaszczyznach tak, jak wielopłaszczyznowe jest pojęcie zdrowia. Kluczowe znaczenie mają w tym zakresie działania pedagogiczne. Prace poświęcone problematyce wychowania zdrowotnego wypełniają część trzecią pt. *Po-*

granicza zdrowia i choroby – kontekst edukacyjny

W części czwartej zatytułowanej *Aktywność społeczności lokalnej na polsko – czeskim pograniczu* znalazły się teksty ukazujące różne aspekty tej problematyki. Społeczności zamieszkujące pogranicza państw (np. region raciborsko – opawski) łączy często wspólna historia, podobny język i kultura czy podobne warunki gospodarcze i ekonomiczne. Łączy też współpraca, którą podejmowały mimo istniejących granic i barier. Formalna przynależność Polski i naszych sąsiadów do Unii Europejskiej, otwarła nowe możliwości współpracy tansgranicznej. Demokratyzacja życia to przede wszystkim aktywizowanie społeczności do podejmowania działań w różnych dziedzinach życia,

Książka jest zbiorem tekstów, które są efektem własnych prac badawczych, przemyśleń i refleksji Autorów o różnym doświadczeniu, zasobie wiedzy oraz poziomie warsztatu naukowego. Różnorodność tematyczna oraz fakt, iż Autorzy prac są przedstawicielami różnych dyscyplin naukowych nadały publikacji interdyscyplinarny charakter.

Twórcy opracowań reprezentują ośrodki naukowe i instytucje edukacyjne z Polski, jak i z zagranicy - z Uniwersytetu Palackiego w Ołomuńcu oraz Uniwersytetu Ostrawskiego w Ostrawie.

Książkę zrecenzowali Pan Profesor dr hab. Zenon Jasiński oraz Pan Docent PhDr. Bohumil Koukola, CSc. Ich cenne uwagi przyczyniły się do powstania publikacji w jej obecnym kształcie. Składamy im za to serdeczne podziękowania.

Ilona Gembalczyk

CZĘŚĆ I

Równość szans w zmieniającym się społeczeństwie pogranicza

Strategia ludyczna w procesie profesjonalizacji studentów edukacji elementarnej

Czasy współczesne charakteryzuje przejście
od „królestwa” zdolności do „królestwa kompetencji”

M. Debesse

Kształtowanie kompetencji pedagogicznych – po nowemu

Model kształcenia nauczycieli wymaga gruntownej modernizacji oraz modyfikacji. Zmianę wymusza coraz bardziej złożona cywilizacja XXI wieku, która cechuje się m.in. pluralizmem, wielokulturowością, globalizmem, indywidualizmem i interdyscyplinarnością. Szczególną uwagę należy zwrócić na sprawnościowe przygotowanie studentów do przyszłej pracy. Musimy przeciwstawić się nadmiernej dyrektywności, schematyzmowi i rutynie.

Odejście współczesnej edukacji od paradygmatu adaptacyjnego dyktuje potrzebę akcentowania podmiotowej strony osobowości nauczyciela, toteż studenci, już w toku studiów, powinni stać się aktywnymi, refleksyjnymi partnerami wykładowcy w toku zajęć. Bierne uczestnictwo nie pozwala bowiem na funkcjonalne opanowanie struktury wiedzy w obrębie wybranej specjalności, na doskonalenie umiejętności logicznego, przyczynowo – skutkowego, krytycznego, refleksyjnego myślenia i działania, a tym bardziej na opanowanie umiejętności i sprawności praktycznego działania.

Codzienna praktyka wykazuje, iż dla osiągnięcia pozytywnych rezultatów w zakresie profesjonalizacji studentów nie wystarczają już tradycyjne, dominujące formy procesu kształcenia i doskonalenia takie jak: zajęcia typu wykładowego, ćwiczeniowego czy też zajęcia praktyczne, rozumiane - w sposób tradycyjny - jako stwarzanie studentom okazji do wiązania teoretycznej wiedzy z praktyką.

Niezwykle przydatne okazują się tu zajęcia specjalistyczne, tworzące grupę przedmiotów fakultatywnych, m.in. warsztaty muzyczne, techniczne, plastyczne, moduły przedmiotowe czy treściowe. Są one nastawione przede wszystkim na wyrabianie określonych kompetencji i sprawności niezbędnych w pracy pedagogicznej z dziećmi. Ich kształtowanie wciąż zalicza się do najsłabszych, najbardziej zaniedbanych, a zarazem najmniej efektywnych ogniw procesu profesjonalizacji studentów. „Programy kształcenia wypełnione są przede wszystkim treściami z zakresu dyscyplin kierunkowych. Docenia się aspekt poznawczy, intelektualny kształcenia, zaniedbuje zaś – emocjonalno – motywacyjny i praktyczno – działaniowy” (Cz. Banach 2001, s. 10).

W procesie zachodzących przemian edukacyjnych coraz szerzej respektowane są idee pedagogiki humanistycznej, propagującej dialog z innym człowiekiem, szacunek dla jego godności, dla osobistych potrzeb, a więc szeroko pojętą podmiotowość wychowanka. Kolejnym wyzwaniem stojącym przed edukacją nauczycielską jest, zatem położenie większego nacisku na kształtowanie kompetencji zawodowych o charakterze aksjologicznym. Należą do nich m.in. empatia, otwartość na innych, zdolność do niesienia pomocy, tolerancja, wrażliwość, autentyczność w kontaktach osobistych, tworzenie atmosfery szczerości, dialogu, wzajemnego zaufania i zrozumienia, porozumienia i współpracy.

Zagadnienie kształcenia i doskonalenia nauczycieli obecnie można zaliczyć do najczęściej dyskutowanych problemów pedeutologicznych w łonie pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Postuluje się, by rozwój nauczyciela na wszystkich szczeblach i etapach kształcenia i doskonalenia, a także w trakcie pracy zawodowej, miał charakter wielostronny, wielokierunkowy, a zarazem integralny i dynamiczny.

Poszukując skutecznych sposobów sprawnościowego kształcenia studentów zwróciliśmy uwagę na koncepcję refleksyjnej praktyki autorstwa Donalda Schöna. Za sprawą jej twórcy doszło

do ujęcia - po nowemu - relacji pomiędzy teorią i praktyką. W efekcie nastąpiło zrewolucjonizowanie dotychczasowego podejścia do edukacji zawodowej. Zamiast hierarchicznej zależności praktyki od teorii, proponuje on interaktywny związek między obu dziedzinami ludzkiej działalności, jako warunek doskonalenia każdej z nich (B. D. Gołębiak 2002, s. 15-16). Powyższa teza legła u podstaw konstruktywistycznego modelu kształcenia nauczycieli, w której - dzięki refleksyjnej praktyce - przyznaje się im znaczną autonomię w kreowaniu zawodu.

Kształtowanie kompetencji pedagogicznych najskuteczniej dokonuje się w toku zajęć praktycznych o charakterze warsztatowym, a więc podczas spotkań o formule zbliżonej do treningu interpersonalnego. Stanowią one dogodną okazję do edukacyjnego dyskursu, do eksperymentowania oraz projektowania alternatywnych rozwiązań przez wszystkich uczestników zajęć. Zaś lider, prowadzący takie zajęcia - kreując atmosferę twórczych poszukiwań - swą rolę „eksperta” stopniowo przekształca w rolę facylitatora (B. D. Gołębiak 2002, s. 20-21; K. W. Vopel 2003).

W procesie kształcenia przyszłych nauczycieli szczególnie wartościowe są strategie poszukujące, rozwijające myślenie i działanie twórcze, generujące sytuacje pedagogiczne, które stymulują wielostronną aktywność studentów: intelektualną, werbalną, emocjonalną i praktyczną. Stwarzają one wiele okazji nakłaniających studentów do samodzielnych poszukiwań, do dialogu i dyskursu, do ścierania się racji. Wychodzimy z założenia, że im bogatsze, jakościowo bardziej zróżnicowane są doświadczenia studentów, tym większe są szanse adekwatnego ich funkcjonowania w roli nauczycieli - wychowawców - w myśl zasady: przez doświadczenie - do doświadczenia (por. M. Nyczaj - Drąg 1998, s. 81). Dążąc do tego rodzaju rozwiązań zmierzamy w kierunku stosowania polimetodycznego systemu pracy ze studentami w procesie ich kształcenia i doskonalenia.

S. Palka podkreśla, iż konieczna jest zmiana stylu kształcenia, polegająca na odchodzeniu od działań, w ramach których studentom „eksponuje się treści poszczególnych dyscyplin pedagogicznych, głównie teorii kształcenia i teorii wychowania, jako układy zamknięte, podręcznikowo sztywne i trwałe”. Skuteczną pomocą w przezwyciężaniu takiego stylu pracy jest systematyczne rozwijanie ich kreatywności i przygotowywanie do działalności badawczej oraz innowacyjnej, a następnie prowadzenie jej w ciągu całej kariery zawodowej. Istotą pedagogicznych działań twórczych jest przede wszystkim refleksyjny, krytyczny i twórczy stosunek do własnych działań, uwzględniający permanentnie zachodzące zmiany w otaczającej rzeczywistości. Nauczyciele powinni „*umieć rozpoznawać i wyjaśniać zjawiska pedagogiczne oraz ich uwarunkowania na terenie szkoły i w środowisku lokalnym, by na podstawie tego rozpoznania podejmować trafne decyzje, a także umieć i chcieć nasycać proces dydaktyczny - wychowawczy elementami poszukiwań, odkryć, twórczej aktywności dzieci*” (S. Palka, 1993, s. 23 - 26).

W dalszej części publikacji przedstawiamy możliwości oraz niektóre sposoby wykorzystania jednej z alternatywnych form doskonalenia kompetencji pedagogicznych, mieszczącej się w nurcie pedagogiki zabawy.

Strategia ludyczna w procesie kształcenia studentów

Odchodząc od tradycyjnej, konwencjonalnej strategii kształcenia (wykłady, ćwiczenia, referaty) kierujemy się w stronę strategii ludycznej, której istotą jest wykorzystanie zabawy dla celów edukacyjnych (por. T. Siek - Piskozub 2001, s. 19). W tym przypadku celem głównym jest doskonalenie kompetencji niezbędnych do pracy z dziećmi.

Zajęcia organizowane w obrębie tej strategii nastawione są przede wszystkim na czynne, aktywne uczestnictwo studentów w sytuacjach zabawowych, kreowanych i modelowanych przez nich samych. Założyliśmy, iż głównym zadaniem tego rodzaju spotkań jest stymulowanie procesu doskonalenia studenckich umiejętności pedagogicznych poprzez świadome i celowe organizowanie sytuacji, które - po przeniesieniu na grunt praktyki - sprzyjałyby rozwijaniu u ich przyszłych wychowanków różnorodnych form aktywności zewnętrznej oraz wewnętrznej i były pomocne w dokonywaniu w ich osobowości pożądaných zmian. Zajęcia są więc zaproszeniem studentów do przeżycia tego, co chcieliby, aby w przyszłości doświadczały dzieci bawiące się pod ich kierunkiem. Nauczycielowi, który w przeszłości osobiście brał udział w grach i zabawach, uczył się panować nad własnymi uczuciami - łatwiej przewidzieć i zrozumieć reakcje dziecka, wczuć się w jego rolę,